УДК=94(497.11)"1804"

Александар Ђурђевић МА
Народни музеј Ваљево

ЈУНАЦИ КОТЕШИЦЕ У ПРВОМ СРПСКОМ УСТАНКУ: ПРИЛОГ ИСТОРИЈИ ЈЕДНОГ СЕЛА ВАЉЕВСКЕ НАХИЈЕ

Апстракт: Иако у историографији често остаје у сенци познатије Бранковине, Котешица се истиче као родно место бројних храбрих устаника. Рад се бави историјском улогом Котешице у Првом српском устанку, са посебним осврtом на појединце из овог села који су дали значајан допринос устаничкој борби. Кроз анализу историјских извора и стручне литературе, рад настоји да осветли животне путеве тих личности, као и да допринесе бољем познавању улоге овог села у култури сећања на Устанак у Ваљевској нахији.

Кључне речи: Котешица, село, Први српски устанак, Ваљевска нахија

Захваљујући знаменитој породици Ненадовић, село Бранковина заузима посебно место у српској историји. Позната и као „главни стан“ Ваљевске нахије, Бранковина је представљала кључну тачку у организација Првог српског устанка у овом крају. У њој су кројени планови за устанак, одржаване скупштине, организовани састанци устаничких вођа, а одатле је и војска полазила на разна бојишта. У близини Бранковине налази се село Котешица, чији допринос устаничким збивањима не би требало занемарити. Иако често остаје у историјској сенци славније Бранковине, Котешица је током устаничке борбе стекла препознатљивост као родно место бројних јунака.[1]

Према казивању Проте Матеје, у Ваљевској нахији су крајем 18. и почетком 19. века постојала три кнежинска кнеза, односно три кнежине.[2] Током Првог и Другог српског устанка Ваљевска

[1] У историјским изворима, ово село се среће и под архаичним називима „Кутешица“ или „Котишица“, док ће се у раду користити савремени назив Котешица.

[2] Прота Матеја Ненадовић, Мемоари, Просвета, Београд 1963, 37, 40.

нахија је такође била подељена на три кнежине. То потврђује попис села Ваљевске нахије из 1818. године. Према овом, Нахија је била подељена на Подгорску, Колубарску и Посавску кнежину са укупно 189 села. Из пописа се сазнаје да је село Котешица имало 45 домова и 155 харачких лица.[3] Село се налазило се у саставу Посавске кнежине, северно од нахијског центра - Ваљева.[4] Котешица се на југу граничила са Рађевим Селом, на западу са Рабасом, на северу са Јошевом и Бранковином, а на истоку са Козличићем. Ове територијалне границе утврђене у прошлости одржале су се до данас, те се Котешица и у савременом административно-територијалном смислу граничи са истим селима.[5] У османском административном систему, територија нахије је била подељена на села и кнежине. Међутим, у односу на друге нахије Смедеревског санџака (Београдског пашалука), Ваљевска нахија је имала особену локалну организацију. По угледу на аустријску поделу Војне границе на компаније, кнез Алекса Ненадовић је још 1791. године, у кнежинама Ваљевске нахије установио срезове, што је са становишта османске управе представљало неформалну административну поделу. Један срез чинило је осам до десет села. Кнез Алекса је искористио постојећу структуру парохијских храмова у Ваљевској нахији, па су формирани срезови углавном обухватали тадашње парохије.[6] Котешица је припадала срезу око цркве у Бранковини. Када је 1804. године избио Устанак, постојање срезова у Ваљевској нахији омогућило је бржу мобилизацију и организацију устаничке војске.[7]

Највише података о личностима из села Котешице, које су крајем 18. и почетком 19. века ступиле на историјску позорницу и активно учествовале у борби за ослобођење Србије од осман-

[3] Мита Петровић, *Финансије и установе обновљене Србије: до 1842*, II, Београд 1896, 464-469.

[4] Тамнавска села су била у саставу Посавске кнежине.

[5] Љубомир Павловић, Порекло породица: Колубара, Подгорина и Тамнава, Parnas book, Ваљево 2001, 802.

[6] Александар Лома, О среским установама у Ваљевској нахији и ван ње 1791-1819. године, Гласник Међуопштинског историјског архива Ваљево, 12/1978, 135-143.

[7] Урош С. Шешум, Устаничка Србија, народ и земља, Центар за српске студије, Београд 2024, 247.

ске власти, налазимо у *Мемоарима* Проте Матеје Ненадовића. Као савременик и непосредни учесник тих догађаја, он је у својим записима оставио драгоцене податке о личностима, догађајима и околностима у Ваљевској нахији тога времена. Константин Ненадовић, у обимном делу *Живот и дела великоī Ђорђа Петровића Кара-Ђорђа Врховноī вожда, ослободиоца и владара Србије и живот њеīови војвода и јунака: као īрадиво за српску историју од īодине 1804 до 1813 и на даље*, пружа важне допуне и шири контекст у погледу организације устаничке власти, деловања појединих личности и укупне структуре устаничког покрета. Посебан значај има зборник докумената *Прота Матеја Ненадовић – акта и писма*, приређен од стране Велибора Берка Савића, који кроз административну и дипломатску преписку Проте Матеје осветљава многе аспекте устаничке организације, укључујући и улогу појединаца из села Котешице.[8] Савремено критичко издање *Изабраних дела* Проте Матеје Ненадовића, које је приредио Горан Максимовић, такође пружа поуздану подлогу за анализу устаничке епохе. Најпоузданији извор за реконструкцију простора Ваљевске нахије у време Српске револуције представља дело Мите Петровића *Финансије и установе обновљене Србије: до 1842. Као савременик Првог српског устанка, Лазар Арсенијевић Баталака је, уз обилну документарну грађу, у Историји српског устанка, дао синтетички преглед периода од 1804 до 1813. године.* Један од занимљивијих и, за тему овог рада, значајних података пронађен је у *Протоколу и регистру Шабачког магистрата од 1808. до 1812. године*, које је приредио Радомир Ј. Поповић. *Од велике помоћи била је и релевантна* литература, која је значајно допринела реконструкцији историјских околности и улоге појединаца из села Котешице у устаничком покрету.

У Аустријско-турском рату (1788-1791), познатом и под народним називом Кочина крајина, као добровољци на страни Аустрије учествовали су и многи Срби. Под окриљем аустријске војске, Срби су ступали у добровољачке јединице фрајкоре (*Freikorps*). Фрајкорске јединице сачињавали су претежно српски добровољци регрутовани углавном са територије Осман-

[8] О овом и осталим наводима види у изворима и литератури на крају овог чланка.

ског царства. Њихов старешински кадар су такође чинили Срби, али као аустријски заповедници.

Аустрија је своје припреме за рат отпочела знатно раније. Она је у области према којима је имала територијалне претензије упућивала своје обавештајне агенте. Поред класичних извиђачких и обавештајних задатака, деловаље је било усмерено и на придобијање симпатија и наклоности српског становништва у Смедеревском санџаку, с циљем обезбеђивања његове подршке и учешћа у предстојећем сукобу на њиховој страни.[9] У овим активностима најангажованији су били капетан Михаило Михаљевић, доцнији командант српског фрајкора, и мајор Лидерскрон, на служби у земунској Војној команди. Нарочито се истиче делатност Михаљевића, који је развио широку мрежу контаката и успоставио најчвршће везе са појединим утицајним личностима међу Србима у Османском царству. У настојању да придобије сараднике, Михаљевић је ангажовао свештенике и калуђере, а потом и поједине мање трговце. Основна идеја коју је желео да пренесе била је да аустријски цар намерава да поведе рат против Османског царства с циљем ослобођења хришћана, позивајући их тим поводом на сарадњу.[10] Као резултат свих тих активности, настао је низ извештаја праћених мноштвом војно-географских карата са подручја Смедеревског санџака. На једној од карата, чија се копија чува у Народном музеју у Шапцу, а која се наставља на територију друге карте, представљен је простор западне Србије до реке Дрине, са делимичним приказом Семберије. У јужном делу карта се протеже на подручја Азбуковице и Рађевине, све до планинских масива Сокола и Медведника, док источну границу представља линија која повезује Забрежје и Топлицу. На тој карти, северно од касабе Ваљева забележено је и село Котешица (Kutisicza).[11]

Међу првим истакнутим личностима из ваљевског краја које су ступиле у контакт са аустријским властима био је кнез Алекса Ненадовић из Бранковине. Делујући у складу са интересима

[9] Миливоје Васиљевић и Светланка Милутиновић, Две карте из времена Кочине крајине, Гласник Међуопштинског историјског архива Ваљево, 28-29/1994, 5.

[10] Душан Пантелић, Кочина крајина, Српска краљевска академија, Београд 1930, 3-5.

[11] Миливоје Васиљевић, Светланка Милутиновић, наведено дело, 6-8, 12.

Аустрије, он је активно радио на припреми терена за војну интервенцију у Османском царству. Тајно је примао прогласе који су најављивали скори долазак аустријске војске и делио их међу народом, настојећи да подстакне отпор према османској власти. Неке од тих прогласа убацивао је чак и у ваљевску џамију, како би заплашио Турке. Изазвани овим, Турци су зашли по селима Ваљевске нахије и покупили сво оружје од Срба, које су потом однели у Ваљево. Потом су позвали кнеза Алексу ради договора да са сто војника, којима је враћено претходно одузето оружје, чува стражу од Палежа (Обреновац) до Ушћа. Док је обављао ову дужност, кнез Алекса је успоставио чвршћи контакт са аустријским пограничним властима.[12]

Верујући у скору акцију аустријске војске, кнез Алекса је у једном тренутку одлучио да прекине службе коју је добио од Турака. Најпре је застрашио Турке у Палежу вешћу да ће аустријска војска ускоро прећи Саву, што је изазвало њихово повлачење и напуштање места. Потом се вратио у Бранковину, где је на Бранковачком вису окупио војску и упутио позиве за мобилизацију широм Ваљевске нахије. У настојању да се изврши напад на Ваљево, тежило се окупљању што већег броја устаника.[13] Ваљево је заузето 10. марта 1788. године.[14]

Када је у лето 1788. године аустријска војска прешла Саву и започела офанзиву, ваљевски крај је окупио 1.800 људи, под командом Ненадовића. На позив пуковника Михаљевића, кнез Алекса је одвео људство у Јагодину, где су добили фрајкорске мундире и оружје, након чега су се вратили у Ваљево. По повратку, на Кличевцу је започета војна обука под командом кнеза Алексе и других фрајкорских официра. *„Ту сам гледао како мој отац, да би и другим људима омилио егзерцир, скине официрски мундир па стане у ред и егзерцира се као прост фрајкорац“* бележи Прота Матеја.[15] Из Ваљева су изводили нападе на Турке. С друге стране, и Турци су више пута покушавали да заузму Ваљево.

[12] Прота Матеја Ненадовић, Мемоари, 18-19.

[13] Исто, 19-21.

[14] Више о томе у: Владимир Кривошејев, Светла слободе: ослобођења Ваљева од 1788. до 1944. године, Народни музеј Ваљево, Ваљево 2024, 23-31.

[15] Прота Матеја Ненадовић, Мемоари, 35.

У једном жестоком нападу на шанац у Кличевцу, фрајкорци су се нашли у изузетно тешкој ситуацији. Турци су извршили напад на њихове положаје, који је уз велике напоре одбијен. У овој борби се посебно истакао фрајкорац Марко Кара из Котешице који је успео да убије турског заповедника Зеин Усеин-агу. Након убиства турског заповедника, Марко Кара је, у намери да искористи боље непријатељско оружје, одбацио своју шоцу и узео шишану Зеин Усеин-аге. Овај потез јунака из Котешице коштао је живота. За оружје које је узео није имао одговарајућу муницију, тако да је, без могућности да пуца, наставио да се бори са празном пушком, користећи кундак. Међутим, чим су турски војници отворили ватру, Марко Кара је био погођен.[16] Овај догађај је забележио Прота Матеја, користећи га као поучан пример за све потоње војнике. Он истиче важну војничку поуку *„да у боју никада своје оружје, макар непријатељско и боље било, не мења, јербо сваки човек своме оружју ћуд зна, и од њега фишеке умерене има, и у њега се најбоље поуздати може“*.[17]

Због борби, бројне породице из ваљевског краја почеле су да се повлаче у Аустрију. Турским властима такав развој догађаја није одговарао, па су настојале да задобију наклоност српског становништва и одврате га од сеобе и рата. Током зиме 1788/89. године, у Лелићу је одржан састанак између Турака и српских кнезова, а међу присутнима је био и Никола из Котешице. [18] Турци су Србима поручили да, без обзира на исход рата, они неће стећи независност, саветујући их да се не мешају у сукоб и држе по страни. Након овог сусрета, у деловима Подриња и Подгорине дошло је до примирја, при чему су ваљевски Турци упутили писмо Дели Ахмету молећи га да не улази у ове крајеве и не ремети успостављени мир.[19]

[16] Прота Матеја Ненадовић, Изабрана дела, приредио Горан Максимовић, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци; Нови Сад 2007, 175.

[17] Исто, 175.

[18] Није сасвим поуздано утврђен идентитет кнеза Николе из Котешице. Постоји могућност да се ради о Николи Живковићу из Котешице, који се пред сам крај Првог српског устанка борио уз Проту Матеју и Јовицу Милутиновића у рејону Шапца.

[19] Драгољуб М. Павловић, Србија за време последњег аустријско-турског рата (1788-1791 г.), Београд 1910, 166-167.

Село Котешица заузима посебно место у историји Првог српског устанка, пре свега захваљујући активној улози коју су његови мештани одиграли у почетној фази Српске револуције. У Котешици је донета једна од преломних одлука која је довела до покретања устанка на простору Ваљевске нахије. Котешица је изнедрила бројне устанике, од харамбаша, момака, до барјактара и војника који су уживали највеће поверење устаничких вођа, па су им као таквима били поверавани и осетљиви дипломатски задаци. Поједини Котешичани су се посебно истакли у најтежим тренуцима, остајући до последњег на бојишту како би омогућили организовано повлачење и спасавање сабораца.

У Котешици је Прота Матеја Ненадовић добио потврду и охрабрење које му је било потребно да учврсти своју намеру и преузме одговорност за борбу против Турака. Посета Проте Матеје кмету Сави Савковићу, у Котешици, представља важно полазиште у истраживању мотивације, одлучивања и организовања устанка на простору Ваљевске нахије. Ненадовићи су, након сече кнезова у Ваљеву, склонили своју породицу на брдо Посово, а Прота Матеја наводи да су већ од тог тренутка он и његов стриц Јаков били спремни да се упусте у борбу. Ипак, у почетку нису били сигурни да ли ће и народ бити спреман да им се придружи у отвореној побуни.[20]

Ваљевски муселим Пореч Алија је након добијених вести о догађајима у Орашцу отишао на Уб како би организовао евакуацију тамошњег турског цивилног становништва, као што је раније учињено и са турским цивилним становништвом у Ваљеву. Уочивши његову активност, Прота Матеја одлази у Котешицу код кума Саве Савковића, кога затиче са још неколико сељака како са брда посматрају кретање ваљевског муселима. Након постављеног питања *„Шта ћемо ми сада радити?“* Прота Матеја добија одговор од Саве: *„А шта ћемо, кума-прото? Што је било биће опет; но ми сви жене и децу у шуму за брдо, а ми пушке па на брдо, па што коме боГ да!“*[21]

Након ових речи Саве Савковића, човека у позним годинама, који је имао ратно искуство, Прота Матеја је чврсто одлучио да

[20] Прота Матеја Ненадовић, Мемоари, 61.

[21] Исто, 61.

је дошло време за акцију и да је потребно предузети кораке у организовању отпора. Сви присутни Котешичани су поздравили ову одлуку и прихватили позив на устанак.[22] У Котешици је Прота Матеја написао писмо Милићу Кедићу у Суводање, кнезу Подгорске кнежине, да прикупи чете које ће напасти Пореч Алију у Ваљеву. Писмо је послао по Живану из Котешице. Исто писмо Прота Матеја је у Котешици написао и Николи Грбовићу у Мратишић, кнезу Колубарске кнежине.[23] Прота Матеја у својим *Мемоарима* не наводи име особе по којој је писмо послао у Мратишић, али се, на основу околности, с разлогом може претпоставити да је оно било поверено једном од мештана Котешице који су присуствовали састанку. Након тога се вратио у Бранковину и позвао људе из околних села да се окупе и са оружјем дођу на Бранковачки вис. Из наведеног, јасно је да Котешица представља историјску тачку из које је започео устанички покрет у Ваљевској нахији.

Вест о устанку у Ваљевској нахији подстакла је на акцију Турке из Босне, који су се преко Јадра и Шабачке нахије кретали према Ваљевској. Војвода Јаков Ненадовић, бранећи њене прилазе, савладао је турске одреде код Бељина 7. марта 1804. године, а потом је дошло до битке код Свилеуве која је трајала неколико дана. У овој бици, поред осталих устаника, историјски извори сведоче да су велики допринос дали и борци пореклом из Котешице.

Док су се устаници борили против Турака код Свилеуве, Прота Матеја се налазио у Забрежју, где је набављао муницију, неопходну за наставак борби. Чим је сазнао за борбе на Свилеуви, одмах се упутио ка положајима устаничке војске на планини Гомилици. Тада је сазнао да Турака има много и да се устаници налазе у тешком положају. Јаков је затражио од синовца, да када се врати у Грабовицу, где је било командно место Проте Матеје, пошаље му, као помоћ, бар 200 најбољих војника. Пре него што је кренуо, Прота Матеја је устаницима оставио две врећице барута. По доласку у Грабовицу, одабрао је 200 најпоузданијих и

[22] Лазар Арсенијевић Баталака, Историја српског устанка, књ. 1, репринт издања из 1898. године, Талија издаваштво, Ниш 2021, 91.

[23] Исто, 61.

најспремнијих момака и, под командом Луке из Котешице [24], послао их свом стрицу у Свилеуву.[25] У међувремену, војвода Јаков је добио значајну помоћ и од хајдука. Заједно са браћом Недић из Осечине, у помоћ Јакову дошли су и Панта Дамњановић [26] и Дамјан [27], обојица рођени у Котешици.[28] Устаничка војска, под командом војводе Јакова Ненадовића, извојевала је победу на Свилеуви, 11. марта 1804. године, што је било од великог значаја, јер је тада друго устаничко језгро, из јужног дела нахије, могло да отпочне припреме за опсаду Ваљева.

Након битке на Свилеуви, Дамјан из Котешице и Панта Дамњановић, који су као харамбаше предводили чете хајдука, учествују у чувеној бици, коју је немачки историчар Леополд Ранке назвао „српским Термопилима“. По ослобођењу Ваљева, војска је добила слободу маневра ка Посавини, што је омогућило операције ка Шапцу и покретање његове опсаде. У покушају да спрече пад овог стратешки важног места, Турци из Босне упутили су се у помоћ опседнутом граду.[29] Војвода Јаков је, након битке на Свилеуви, наставио у правцу Шапца и приступио његовој опсади. Међутим, по добијању вести да су зворнички паша Видајић и Мула Ножина прешли Дрину код Лешнице с намером да помогну, Јаков се са одредом од око 400 устаника упу-

[24] Миленко М. Вукићевић, у свом делу наводи да је презиме Луке било Милошевић. Види: Миленко М. Вукићевић, Карађорђе, Књ. II, ИРО Слобода, Београд 1986, 43.

[25] Лазар Арсенијевић Баталака, нав. дело, 69.

[26] Константин Ненадовић, у табели која представља садржај дела, наводи да је Панта Дамњановић пореклом из Оструж̌ња, док у наративном делу, у опису његовог живота, истиче да је Панта Дамњановић из Котешице. Ова неусаглашеност највероватније представља грешку у табели, насталу услед мешања података о Панти Дамњановићу са Ђорђем из Оструж̌ња, који је, као и Панта, био учесник битке на Чокешини.

[27] У изворима се још сређе и под именом Дамјан Кутишанац. Треба га разликовати од Дамјана Миленковића. Иако је и Миленковић, као мештанин Котешице, понекад у изворима и литератури означаван истим надимком, реч је о две различите личности.

[28] Константин Ненадовић, Живот и дела великог Ђорђа Петровића Карађорђа Врховног вожда, ослободиоца и владара Србије и живот његови војвода и јунака: као градиво за србску историју од године 1804 до 1813 и на даље, Књ. 2, Беч 1884, 518.

[29] Исто, 519.

тио ка манастиру Чокешина. Са њим су биле и познате хајдучке харамбаше које су учествовале у бој на Свилеуви: браћа Недићи, Панта Дамњановић и Дамјан из Котешице. У близини манастира сачекао их је харамбаша Ђорђе Ћурчија, који их је обавестио о приближавању турских снага. Иако постоје извесне нејасноће у погледу односа између Јакова и Ћурчије, извесно је да је потоњи био незадовољан бројем војника које је Јаков довео, као и местом где се требало сударити с непријатељем. Главнину војске Јаков је морао да остави код Шапца, ради осигурања опсаде. Ћурчија је заступао став да се устаници повуку у планину и тамо пруже отпор. Супротно томе, Јаков се залагао за заузимање одбрамбеног положаја унутар манастирских зидина. Ћурчија, видно незадовољан, одбио је да учествује у борби и повукао се са својом групом од око 300 хајдука. Сукоб мишљења није се завршио само на томе. Браћа Недићи, који су, према Вуку Караџићу, били у алкохолисаном стању, такође су се супротставили Јаковљевом предлогу. Увидевши да не може да убеди хајдуке, који су до тада њему били потчињени, Јаков је напустио Чокешину одмах после Ћурчије.[30]

Пред битку, војска је приступила светој тајни причешћа. У манастирском запису стоји: „*16. дне Април причести сја со воини. А и ту же бист Глиорија, Димитрија Недић и њихов же сестрић Панта Дамњановић и бист јего Дамњан Кутишанац и бист же 300 момака и бист же пои Милан; причастисја свјатим причастијем, чрез свјашеником и господином Костадином Хаџијом*“.[31] До сукоба је дошло 28. априла 1804. године, у близини манастира Чокешине. Устаничке снаге су доживеле тежак пораз. У бој је изгинуо велики број Ваљеваца. Међу погинулима налазили су се и Панта Дамњановић и Дамјан из Котешице.[32] Ипак, упркос победи, турске снаге су претрпеле знатне губитке, што је значајно умањило њихову борбену способност.[33]

[30] Радош Љушић, Вожд Карађорђе: биографија, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2003, 85-86. Комплетну анализу битке даје Милић Милићевић у делу Битка код Чокешине. Српска војска. Огледи о биткама, Београд, 2018. стр. 9-28.

[31] Исто, 86.

[32] М. Милићевић, нав. дело, стр. 20

[33] Константин Ненадовић, нав. дело, 519.

Поред храброг Дамјана који је погинуо у бој на Чокешини, Котешица је изнедрила још једног великог јунака – Дамјана Миленковића. Одмах по избијању Првог српског устанка, Миленковић је приступио редовима српских устаника и прикључио се војводи Јакову Ненадовићу. У почетку је био момак код Јакова, односно лични пратилац и нека врста телесне гарде, али се врло брзо у биткама истакао храброшћу и сналажљивошћу. Управо због таквих особина, Јаков га је поставио за свог барјактара.[34] То је била част која се додељивала само најпоузданијим и најодважнијим борцима.

Како устаници у почетку нису били у отвореном рату са званичним османским властима, Порта је у јуну 1804. године наложила босанском везиру Бећир-паши да извиди стање у Смедеревском санџаку, уклони дахије и успостави редовну османску управу. По доласку у Београд, Бећир-паша је отпочео преговоре са Карађорђем и другим истакнутим српским старешинама.[35] Долазак везира означио је почетак примирја на територији устаничке Србије, што је омогућило слободније кретање становништва и устаничких старешина. У периоду примирја, у Ваљевској нахији су привремено расформиране четири компаније и војницима је допуштено да се врате својим кућама и проведу одмор у трајању од месец дана. Пред Протом Матејом је био важан дипломатски задатак, пут у Русију, где је, као изабрани представник устаничке државе, требало да предводи делегацију у Петроград. Из тог разлога, Прота Матеја је, са Врачара, дошао својој кући у Бранковину, како би се припремио за предстојећи пут. Одмах по доласку, посетио га је Дамјан Миленковић. Том приликом га је детаљно информисао о актуелној ситуацији дуж Дринског фронта. Према Дамјановим наводима, турске јединице су нарушавале примирје, прелазиле границу, улазећи ради пљачке. Устаничка војска се налазила на положајима код Симиног Брда, али је, упркос довољном броју војника, недостајало искусно старешинство. Ђорђе Ћурчија и Лука Лазаревић су били у свађи и нису могли да се споразумеју. Због тога је Дамјан

[34] Исто, 839.

[35] Сузана Рајић, Данко Леовац, Историја српског народа у 19. и почетком 20. века, Београд 2018, 17.

тражио од Проте Матеје да он лично дође на лице места, преузме команду и успостави ауторитет.[36]

Захваљујући не само својој доказаној храбрости, већ и гласу који га је пратио као трезвеног и интелигентног човека, Дамјан Миленковић је уживао велико поверење устаничког руководства, те му је, поред војних задатака, поверено и обављање осетљивих дипломатских мисија. Војвода Јаков и Прота Матеја упутили су 1804. године Дамјана Миленковића у Црну Гору. Он је носио писма владици Петру I Петровићу Његошу, као и руском посланику, грофу Марку Ивелићу, у Рисан. Устаници су у тим писмима тражили помоћ и подршку за даље вођење устанка. Пут преко Босне, у то време опасан и непредвидив, захтевао је изузетну сналажљивост и храброст. Миленковић је успешно извршио поверену му мисију и вратио се са одговорима које је предао војводи Јакову и Проти Матеји.[37]

Карађорђе, Прота Матеја, Јаков Ненадовић, Јанко Катић и друге устаничке старешине, 16. марта 1805. године, у Ваљеву, саставиле су ново писмо владици Петру I ради договора о заједничком ратовању проти Турака. За пренос ове важне поруке поново је изабран Дамјан Миленковић, који је као поверљиви изасланик устаничког руководства отпутовао у Црну Гору и лично уручио писмо.[38] Дамјан је информисао црногорског владику о намерама српских устаника, преневши му притом и поруку коју је, по свему судећи, добио од Проте Матеје. Наиме, док се Прота Матеја налазио у Петрограду, било му је саветовано да Срби ступе у контакт са Црном Гором и да координирају заједничке акције против Турака. Вероватно је Прота Матеја припремио Дамјана, како би код владике створио утисак да постоји шира дипломатска подршка за устаничке планове и тиме га подстакао да предузме кораке који ће довести до упада у Херцеговину. Ипак, владика није располагао пуном слободом у доношењу таквих одлука. Стога је одлучио да сачека долазак руског конзула Санковског из

[36] Прота Матеја Ненадовић, Мемоари, 93-94; Радош Љушић, нав. дело, 89.

[37] Исто, 839; Прота Матеја Ненадовић, Мемоари, 93-94.

[38] Велибор Берко Савић, Прота Матеја Ненадовић – акта и писма, Горњи Милановац 1984, 63-64.

Котора, коме је потом представио устаничког изасланика Дамјана Миленковића из Котешице.[39]

У наставку борби са Турцима, војска Ваљевске нахије успела је да ослободи Ужичку нахију, укључујући и њено нахијско средиште. Током борби за ослобођење Ужица, почетком августа 1805. године, погинуо је и Дамјан Миленковић.[40]

Када је почетком маја 1804. године, на скупштини у Остружници, између осталог, договорено да се организује заједничка опсада Београда, један део војске Ваљевске нахије остао је унутар своје територије ради обезбеђивања стратешких праваца и спречавања могућих упада непријатељских снага, а главнина војске упутила се ка Београду. При опсади Београда, Ваљевци су заузели положаје око Цареве Ћуприје.[41]

Карађорђе је крагујевачку и рудничку војску оставио у рејону Топчидера, а потом се упутио у збег на Дубоко, где му се придружила и ваљевска војска. У збегу је дошло до првог сусрета Карађорђа и Јакова Ненадовића, у том тренутку две најмоћније устаничке личности. Након овог састанка, устаници су наставили покрет и стигли у Остружницу. Резерва је остављена у Остружници, а главнина војске је наставила кретање и заузела своје положаје ближе Београду. У тренутку када је Карађорђе кренуо у сусрет ваљевској војсци, Турци су извели изненадни напад на устаничке положаје код Топчидера, где је била смештена крагујевачка војска. Потом су изашли из Београда са јаком војном силом и кренули у офанзиву на устаничке положаје, настојећи да пробију обруч око Београда. На Топчидерском Брду водиле су се интензивне борбе. Упркос храбром отпору устаника, који су били бројчано слабији, српске снаге су се постепено повукле у унапред припремљене шанчеве. У изузетно тешкој ситуацији се нашала група од двадесет Рудничана предвођених Антонијем Пљакићем. Ова мала јединица заостала је иза главнине устаничких снага и задржала се у борби. Опкољени од стране турске коњице, Рудничани се повлаче у објекат који је београд-

[39] Миленко Вукићевић, нав. дело, 230-231.

[40] Константин Ненадовић, нав. дело, 839.

[41] Радован М. Драшковић, Ваљево у прошлости: прилози за завичајну историју, Милић Ракић, Ваљево 1987, 48-50.

ски паша саградио ради теферича, и ту организују одбрану. Карађорђе, који се у моменту напада налазио уз ваљевску војску, убрзо је добио информацију да су Турци напали у великом броју и да се српске снаге боре под великим притиском. Одмах је издао наређење за покрет коњици и пешадији, и лично је кренуо у правцу бојишта.[42]

Након што је стигло наређење да пешадија и коњица хитно интервенишу на положају где су непријатељске снаге остварile надмоћ, и Прота Матеја је, у складу са Карађорђевим наређењем, кренуо ка том месту. Међутим, Мата тобџија му је указао на то да ће, у том случају, њихов топ остати потпуно незаштићен. С обзиром на значај артиљеријске подршке, Прота Матеја доноси одлуку да остане уз топ и организује његово пребацивање на повољнију позицију. У том подухвату су му помогли саборци, Јеремија из Козличића и Зарија из Котешице.[43] У међувремену, турска коњица контролише поље изнад објекта за теферич, покушавајући да га запали. Устаничка војска стиже до Топчидерске реке и покушава да је савлада, али се покрет отежано одвијао услед водостаја и воденичних брана. У том тренутку, Прота Матеја дејствује артиљеријом. Први хитац погађа центар турске коњице и наноси озбиљне губитке, што доводи до расула у њиховим редовима. Други погађа турску пешадију која је опколила конак, изазивајући њихово повлачење преко оближњег брда.[44] Према сведочењу Проте Матеје, топ који су Јеремија из Козличића, Зарија из Котешице и он преместили на нови положај, и са кога су потом дејствовали по Турцима, био је исти онај на коме је кнез Милош Обреновић касније подигао конак у Топчидеру. У борбама око Београда, вођеним маја 1804. године, војска Ваљевске нахије се нарочито истакла захваљујући артиљеријском наоружању које је поседовала.[45]

Осим учешћа у војним операцијама, Зарија из Котешице се у историјским изворима среће и у цивилном контексту, као учесник у судском поступку из 1808. године, у којем се јавља у свој-

[42] Миленко Вукићевић, нав. дело, 96-97.

[43] Прота Матеја Ненадовић, Мемоари, 87.

[44] Миленко Вукићевић, нав. дело, 97.

[45] Прота Матеја Ненадовић, Мемоари, 87.

ству сведока. У том поступку, заједно са извесним Антонијем који је, судећи према изворима, највероватније такође пореклом из Котешице, наступа у корист стране у спору око власништва над коњем.[46]

Попут Дамјана Миленковића, још један мештанин Котешице, Андрија Милошевић, ступио је у редове устаника као момак код војводе Јакова Ненадовића, уз кога је остао и храбро се борио све до краја Првог српског устанка. Пред сам крај устанка 1813. године, војвода Јаков Ненадовић, у настојању да сачува најважнија акта и преписку Правитељствујушчег совјета, предузео је хитне мере. Из зграде Совјета изнео је најважнија документа, један део закопао негде у Београду, а остатак сложио у два бурета. Ради заштите архиве од пада у турске руке, наредио је Андрији Милошевићу да запали зграду Совјета. Бурад са архивом натоварена су на кола и транспортована до Забрежја, одакле је планиран прелазак у Срем, под изговором да се у бурадима налази ракија. Након тога, војвода Јаков послао је Андрију Милошевића у Шабац са одређеним задатком. По доласку у Шабац, 4. октобра 1813. године, Андрија обавештава устаничко руководство, које је тамо затекао, да је Карађорђе напустио Србију и да Турци напредују ка Београду. Потом се враћа у Забрежје, и заједно са Јаковом Ненадовићем прелази у Срем. Године 1814. Андрија Милошевић се вратио у Србију, у своју родну Котешицу. У опису његовог живота, Константин Ненадовић наводи да је Милошевић живео у Котешици све до 1830. године, када је преминуо у свом породичном дому.[47] Међутим, наводе Константина Ненадовића доводи у питање документ из 1835. године. У уговору од 15. маја 1835. године, између Проте Матеје Ненадовића и мајора Јовице Милутиновића, о регулисању међусобних односа поводом поделе воде на реци Градац, на којој су подигли воденице, као један од сведока потписан је Андрија Милошевић. Иако се идентитет наведене личности не може са потпуном сигурношћу утврдити, подударност у имену и презимену, као и географски контекст, упућују на могућност да је реч о истој особи, мада та

[46] Протокол и регистар Шабачког магистрата од 1808. до 1812. године, приредио Радомир Ј. Поповић, Историјски институт, Београд 2010, 39.

[47] Консатнтин Ненадовић, нав. дело, 494.

претпоставка захтева извесну резерву. Уколико се ова идентификација прихвати као веродостојна, произилази да је Андрија Милошевић живео најмање до 1835. године, што имплицира да је година његове смрти наступила касније него што је то навео Константин Ненадовић.[48]

Након што је Андрија Милошевић известио устанике, распоређене на положајима око Шапца, о томе да је Карађорђе напустио територију Србије и прешао у Земун, као и да турске јединице напредују према Београду, уништавајући све пред собом, део војске око Шапца напустио је своје положаје и прешао реку Саву. О израженој пожртвованости појединаца, у моментима свеопште деморализације, сведочи поступак Проте Матеје и капетана Јовице Милутиновића, који, упркос повлачењу дела војске, нису напустили свој шанац, већ су у њему остали, заједно са 18 војника, међу којима се налазио и Никола Живковић из Котешице. Они су задржали свој положај како би заштитили повлачење пешадије и артиљерије. Под окриљем мрака, и ова група устаника отпочела је повлачење. Код ћуприје на Думачи, турске снаге су их сустигле и отвориле ватру. У том окршају, Никола Живковић је пао с коња. Како није био смртно рањен, успео је да се сакрије у оближњи рит.[49] Његова судбина, након догађаја на Думачи, остаје непозната.

Село Котешица има посебно место у колективном сећању на Први српски устанак. Личности о којима је писано у раду сведоче о снажном устаничком духу који је био присутан у мештанима села Котешице и уопште у српском народу у то време. Њихова дела, мада понекад прикривена, и у сенци познатијих личности и догађаја, заслужују да буду осветљена. Овај рад представља скроман допринос оживљавању имена јунака из Котешице и разумевању историјске улоге коју је ово село одиграла у формирању и развоју устаничког покрета на територији Ваљевске нахије, али и шире.

[48] Велибор Берко Савић, Прота Матеја Ненадовић – акта и писма, Горњи Милановац 1984, 447.

[49] Прота Матеја Ненадовић, Изабрана дела, 170.

Summary

This research aims to explore and shed light on the historical role of the village of Kotešica in the First Serbian Uprising, based on historical sources and relevant literature, with a particular focus on individuals originating from this village who actively participated in the uprising. A special contribution of this study lies in the fact that, for the first time within a single research work, the identification, systematization, and presentation of individuals from Kotešica who took part in the First Serbian Uprising has been carried out. These individuals include: Marko Kara, Nikola, Sava Savković, Luka Milošević, Damjan, Panta Damnjanović, Damjan Milenković, Zarija, Andrija Milošević, and Nikola Živković. Although some of these names have occasionally appeared in historiography, they have not been studied collectively until now. This research aims to fill that gap by providing the first systematic overview of these figures from Kotešica, along with an analysis of their roles and significance in the context of the uprising. The research also seeks to re-evaluate the place of Kotešica in the culture of remembrance of the First Serbian Uprising, thus contributing to a better understanding of local history within the broader framework of national history.

Извори

- Арсенијевић Баталака Л., *Историја српског устанка*, I, Ниш 2021.
- Ненадовић К., *Живот и дела великог Ђорђа Петровића Кара-Ђорђа Врховног вожда, ослободиоца и владара Србије и живот његови војвода и јунака: као градиво за српску историју од године 1804 до 1813 и на даље*, II, Беч 1884.
- Ненадовић Прота М., *Изабрана дела*, прир. Горан Максимовић, Сремски Карловци, Нови Сад 2007.
- Ненадовић Прота М., *Мемоари*, Београд 1963.
- Петровић М., *Финансије и установе обновљене Србије: до 1842*, II, Београд 1896.
- *Протокол и регистар Шабачког магистрата од 1808. до 1812. године*, прир. Р. Ј. Поповић, Београд 2010.
- Савић Берко В., *Прота Матеја Ненадовић – акта и писма*, Горњи Милановац 1984.

Литература

- Васиљевић М., Милутиновић С., *Две карте из времена Кочине крајине*, Гласник Међуопштинског историјског архива Ваљево, 28-29 (1994).
- Вукићевић М. М., Карађорђе, II, Београд 1986.
- Драшковић М. Р. *Ваљево у прошлости: прилози за завичајну историју*, Ваљево 1987.
- Кривошејев В., *Светла слободе: ослобођења Ваљева од 1788. до 1944. године*, Ваљево 2024.

- Лома А., *О среским установама у Ваљевској нахији и ван ње 1791-1819. години*, Гласник Међуопштинског историјског архива Ваљево, 12 (1978).
- Љушић Р., *Вожд Карађорђе: биографија*, Београд 2003.
- Милићевић М. *Битка на Чокешини. Српска војска. Огледи о биткама,* Београд 2018, стр 9-27.
- Павловић Љ., *Порекло породица: Колубара, Подгорина и Тамнава*, Ваљево 2001.
- Павловић М. Д., *Србија за време последњег аустријско-турског рата (1788-1791 г.)*, Београд 1910.
- Пантелић Д., *Кочина крајина*, Београд 1930.
- Рајић С., Леовац Д., *Историја српског народа у 19. и почетком 20. века*. Београд 2018.
- Шешум С. У., *Устаничка Србија, народ и земља*, Београд 2024.